

İKT408U-EKONOMİNİN GÜNCEL SORUNLARI

Ünite 4: Yeni Dünya Düzeninde Merkez-Çevre İlişkileri ve “BRIC” Ülkeleri

2000’li yılların başında dünya ekonomisinin yapısı

Dünya ekonomisini bir ormanın canlılık çeşitliliği olarak soyut bir kavramla açıklamak yanlış olmayacaktır. Ormanın güçlülerini “gelişmiş ülkeler”, güçsüzlerini “gelişmekte olan ülkeler” olarak sınıflandırabiliriz.

“Merkez” ile “Çevre” arasındaki ayırım da bu soyutlama ile düşünülmelidir. Merkez, Çevre karşısında bir bütün görünümündedir. Yani geyikler ve tavşanlar açısından, aslanlar ve kaplanlar etçil avcılar olmaları nedeniyle birbirinden çok farklı değildir. Ama aslanlar ve kaplanların arasındaki hesaplaşmalar çetin geçer. Bu hesaplaşmalar ormanın kurallarını da koyar; bu kurallara sonuçta güçlüler kadar güçsüzler de uymak zorunda kalır.

21. yüzyıl başında merkez ve içyapısı

Tepede ‘Merkez’ dediğimiz, dünya ekonomisinin gidişatını ekonomik güçlerinin büyüklüğüyle belirleyen, işleyiş biçimini belirleyecek kuralları koyan, bu kuralların diğerlerince kabulünü sağlayacak ideolojiyi ve kurumları yayan, yönetim ve denetim işlevlerini gerçekleştiren ileri düzeyde sanayileşmiş, Bilgi Çağı’na girmiş ülkeler vardır. Günümüzde bunlara artık ‘bilgi toplumu’ denilmektedir.

Merkez’in doruğunda bugün için ABD bulunmaktadır. Dünyanın ikinci büyük sanayi gücü Japonya’dır. Ama Merkez kurumları ABD kadar etkili değildir. Merkez kurumlarında etkili olan Avrupa Birliği (AB) ise dorukta yer almaya oynamasına rağmen henüz bir bütünleşik yapı oluşturamadığı ve askerî gücü de olmadığı için, ABD’yi dengelemekte yetersizdir. Yani, Merkez türdeş üyelerden oluşmaz.

ABD’nin yeri ve üstünlüğü: Merkez’deki ülkeler kendi aralarında görece eşitlik gösterebilirler de eşitler arasında bile hiyerarşik bir sıralama bulunur. Hem askerî hem teknolojik-ekonomik gücü hem de dünya kurumlarındaki etkinliği en üst düzeyde olan ABD, bugün için eşitler arasında birinci konumdadır. ABD askerî ve teknolojik gücünün yanı sıra, ülke parasının dünyanın en önemli parası olması ile de birinci sırada yer alır. Bunlarla birlikte kültürünü yayabilme olanakları ve sahip olduğu iletişim kanalı yoluyla da dünyada egemenliğini tesis edebilme olanağına sahiptir. Örneğin, güçlü finans kurumları, dolaysız dış yatırımları, yüksek teknolojik mallarda rekabet üstünlüğü, çok iyi eğitilmiş, dayanışma içindeki çalışkan ve disiplinli halkıyla Japonya, bir dünya gücü sayılmasına rağmen ABD’nin üstünlüğünü sağlayan birçok öğeden yoksundur. Çünkü Japonya;

- Askerî gücünü, Çin’i dengelemek için yeni olarak geliştirme yoluna gidiyor, büyük askerî güç oluşturma isteği de yok.
- Büyük teknolojik buluşları sürekli gerçekleştirmekten çok, küçük buluşlar ve rekabet gücünü yükselten etkin örgütlenme yapıyor.

- Ne dili, ne kültürü henüz küreselleşmiş ne de medyada egemenlik kurabilecek etkinliği var.
- Ayrıca 1990 sonrasında finans kurumları sallanmaya başlarken ekonomisinin duraklaması, ABD’nin dolar/yen paritesi ya da iç pazarını yabancı mallara ve sermayeye açması için yaptığı baskılar, on yıl Japonya’da duraklama yarattı ancak 2000’ler sonrası tekrar canlandı.
- Nüfusu, tıpkı AB gibi, hızla yaşılanıyor.

Merkez-İç ilişkiler: ABD’den sonra Merkez’in en büyük ekonomik güçleri olan Japonya ve Almanya geçmişteki günahları nedeniyle ‘pasifist’ bir görünümde kalmayı tercih ediyor. Ayrıca ABD’nin üstünlüğüne açıkça muhalefet eden Fransa, yanına AB ülkelerini almak istiyor fakat fazla destekçi bulamıyor. İngiltere ise zaten ABD’nin çok yakın müttefikidir ve onun izindedir.

Merkez’in dünyayı etkileme ve düzenleme gücü

Merkez ülkeler ellerinde bulundurdıkları yeni buluşlar ve teknolojiyi değiştirme gücü, haberleşme, düşünce kalıpları oluşturma ve pazarlamada etkinlik, finans gücü, araçları ve kurumlarında etkinlik, uluslararası kurumlarda sahip oldukları etkinlik, artan tekel gücü ve kendisine destek olan ulus devletleri aracılığıyla dünya ekonomisini etkiler ve düzenler.

Dünyada değişimi uyaran gelişmeler çok boyutludur ve teknolojik değişim bunun başında gelir. Son iki yüzyıllık dünya tarihinde yaratılan yeni teknoloji devrimlerinin neredeyse tümünün kaynağı Merkez’dir. Ancak teknolojik gelişmede ABD eski hızını kaybetmektedir. Bunun nedeni ise ABD şirketlerinin AR-GE merkezlerini Hindistan ile Çin’e taşımalarıdır.

Haberleşme, düşünce kalıpları oluşturma ve pazarlamada etkinlik: Dünya çapında yayınların % 70’inin İngilizce olması, toplumsal değer yargılarının ABD’nin değerler sisteminden ve paradigmasından etkilenmesine neden oluyor. Dolayısıyla Merkez ülkeler etkinlikleri sayesinde yaşamımızı biçimlendirdikleri gibi dünyayı nasıl algılamamız gerektiği konusunda da güç sahibidirler. Merkez ülkelerin, etkinlikleri sayesinde, yaşamımızı biçimlendirmelerine, dünyanın nasıl algılanması gerektiği konusunda da güç sahibidirler.

Pazarlama kanalları, malların dünya çapında tanıtılması, dağıtım, satışı alanında da Merkez şirketleri ön planda rol oynar. Pazarlamada kar paylarının yüksekliği dolayısıyla bu alan çok caziptir. Ne var ki, bunun küresel çapta yürütülmesi büyük örgütlenme, finansman, teknoloji ister. Bu nedenle küresel boyutlu pazarlama işlerini ancak Merkez şirketleri yürütebilir.

Finans gücü, araçları ve kurumlarında etkinlik: “Merkez” ülkelerinin kendi paralarını daha da güçlendirmeye çalışması, aralarındaki finansal rekabeti tetikleyen önemli bir etmendir. Amaç, bir dünya parası yaratmak, hatta bu konuda en iyi olabilmektir. Bir paranın dünya parası olması, paranın sahibi olan ülkeye ciddi sorumluluklar da

İKT408U-EKONOMİNİN GÜNCEL SORUNLARI

Ünite 4: Yeni Dünya Düzeninde Merkez-Çevre İlişkileri ve “BRIC” Ülkeleri

yükler; başta paranın değerinin korunması, yeterli miktarının arz edilebilmesi, ekonominin her alanında gücünü sürdürmesi ve bunu kullananların bu güce inanması gelir. Güç ve güven sarsıldığında, ülkeyle birlikte parası da çaptan düşer.

Merkez, kurumlara ve tanımlara egemen olduğu için, kavramların içeriğini kendi işine geldiği gibi değiştirebilir. Finans konusuyla çok yakından ilişkili ‘konvertibilite’ kavramında tanım değişikliği buna iyi bir örnek. İkinci Dünya Savaşı sonrasında yürürlüğe giren altın/dolar esasına dayalı Bretton Woods Sistemi’nde bir paranın konvertible sayılması için sadece mal-hizmet hareketlerinin serbestleştirilmiş olması yeterli sayılıyordu. Günümüzde ise IMF çerçevesinde artık konvertibilitenin tanımı, sadece mal-hizmet değil, aynı zamanda sermaye hareketlerinin serbestleştirilmiş olmasını gerektiriyor.

Uluslararası kurumlarda etkenlik: Birinci Dünya Savaşı’ndan itibaren 1960’lı yılların sonlarına dek devlet sistemleri içinde çözümler yaşanmaya başlamıştır. Ülke sayısı arttıkça eş güdümlene kurumlarına gereksinim ortaya çıkmıştır ve Milletler Cemiyeti doğmuştur. Birleşmiş Milletler’den sonra IMF, Dünya Bankası, OECD, DTÖ gibi kurumlar ortaya çıkmıştır. Başta ABD sonrasında Batı Avrupa ülkeleri bu kurumlar üzerinde tam kontrol sağlamıştır.

- Dünya Bankası ve IMF Merkez’in tam kontrolünde: DB başkanı daima ABD’den, IMF’ninki ise Batı Avrupa kökenlidir. Japonya bu konumda hiç yer almıyor. Merkez-dışı dünya ise sayıca çoğunlukta olsa da bu kurumlarda şikâyetlerini dile getirmekten öte bir varlık gösteremiyor. Çünkü oy dağılımı bunlara yapılan sermaye katkısıyla belirleniyor. Merkez’in oy gücü % 50’yi fazlasıyla aşmakta. DTÖ’de de durum bir bakıma çok farklı değil. Bu uluslararası kurumlar hem Merkez’in iç düzenlenmesinde rol oynuyor hem GOÜ’nün düzenlenmesinde. Kredilerin akışı, bunlarla iç politikalar arasında ilişkilerin kurulması, denetleme, istikrar programları yapısal uyum programları uygulaması IMF ve Dünya Bankası’nın, diğer işler de DTÖ’nün gözetiminde yürütülüyor.
- Artan tekel gücü ve destekçi ulus-devletleri: “Merkez” ülkeleri, yüksek teknoloji ve yüksek finans gücünü daima elinde tutmuştur. Böylece Merkez firmaları “Çevre” ülkelerindeki daha geri teknolojiyle çalışan, finans gücü zayıf firmaları kolayca ele geçirebilmiştir.

Merkez’in dışında kalan ülkeler: Çevre

Merkez-Çevre karşılaştırması: Merkez ülkeleri sahip olduğu nüfus ve kapladığı alan olarak dünyanın küçük bir parçasını oluşturmasına karşılık ekonomik, finansal gücü çok büyüktür. Bu bağlamda, 1990’dan 2000’e neo-liberal

politikaların gelişmesiyle Çevre ülkelerinin giderek güçlendiği gözlenmektedir (S:100, Tablo:4.2).

Bu yeni düzende Çevre, IMF ve DB tarafından “ihracata dönük büyüme” modeline uyum için serbestleşmeye yönlendirilmiştir. Böylece, 1990’da dünya ihracatının sadece % 17’si Çevre’den gelirken, 2004’e geldiğimizde bu oran % 26’ya çıkmıştır.

Çevre’nin içindeki çeşitlilik: Günümüzde artık türdeş bir Çevre’nin bulunmadığı bir gerçektir. 1970’li yılların yarısından bu yana Çevre kendi içinde büyük ayrışmalar yaşamıştır. Kıta Afrika’sında, Hint alt-kıtasında bir dizi ülke fakirlik çemberini kıramamış, hammadde üreticisi ve satıcısı olarak kalmıştır. Uzak Doğu’da Japonya çevresinde yer alan bir dizi Asya Kaplanı ülke ise yüksek tasarruf-yatırım kapasitelerine, çalışma disiplinlerine, akıllı devlet müdahalesine, büyük Japon kredileri ve ABD’yle Japon sermayesinin büyük yatırımları eklendiğinde, gerçekten çağ atlamıştır. Bir üçüncü takım ülke dinamik büyüme potansiyellerine, girişim gücünün yüksekliğine rağmen sık sık krize düşmüşlerdir. Arjantin, Brezilya ve Meksika, Latin Amerika’da bunun en belirgin örneklerdir. Avrupa’nın kıyısındaki örnek de Türkiye’dir.

Merkez-Çevre ilişkilerinde değişim: Soğuk Savaş sonrası dünyada Merkez’in, Sovyetler Birliği’ne karşı kendi çevresini genişletmek durumunda olmadığı için GOÜ’ye siyasal açıdan ihtiyacı artık yoktur. Teknoloji devrimi, Çevre’den sağlayabileceği birçok malın ve ham maddenin (petrol ve doğalgaz hariç) önemini çok azaltmıştır. Merkez’de tarım üretimi öyle hızla artmıştır ki, temel gıda maddelerinde kendine yeter olmakla kalmamış, büyük çapta ihracatçı olmuştur. Diğer hammaddeler için sentetikler devreye girmiştir. Merkez, sanayilerinde katma-değer ve istihdam artışı yaratırken Çevre’yi devre dışı bırakmıştır. Çevre bu ürünler açısından şimdi kaynak değil, sadece “pazar” olarak önemlidir. Bir de tabii, finans geliri sağlamak açısından önemlidir. Vasıfsız işçiler ise robotlar dünyasında artık hiç istenmeyen bir üretim aracı durumuna düşmüştür. Savaş sonrası dönemin emek kıtlığı, hızlı reel ücret artışı yıllarında başta Batı Avrupa, Merkez’e Çevre’den akan işçiler ve aileleri, günümüzde Merkez’in kendi topraklarında etnik ve kültürel sürtüşmelerin başlıca kaynağı olmuştur. Yani Merkez’le Çevre arasında bağ kuran, karşılıklı dayanışmaya yol açabilecek ne siyasal, ne bir dizi ekonomik olgu bugün eski önemini taşımaktadır.

Çevre’nin zaafı: Çevre, Merkez’in ekonomi alanındaki etkileme, değişim ve düzenleme gücüne tabidir. Çünkü bunların öğelerini kendisi genellikle yaratamamış; yaratsa da etkin biçimde pazarlayıp dışındaki dünyaya kabul ettirememiştir. Yeni teknolojiyi ancak eskidiğinde Merkez’den alabilmiş, göreceli ileri sanayileşme düzeyinde olanı, kendi koşullarına ancak uyarlayabilmiştir. Diğerlerinin bir kısmı bunu da yapamamış hatta (Afrika’daki birçok ülke gibi) alamamış, değişimin dışında kalmıştır. Finans kaynakları açısından (Uzak Doğu’da Tayvan, Singapur, Malezya gibi sık sık cari işlemler

İKT408U-EKONOMİNİN GÜNCEL SORUNLARI

Ünite 4: Yeni Dünya Düzeninde Merkez-Çevre İlişkileri ve “BRIC” Ülkeleri

bilançosu fazlası veren birkaç ülke dışında) Çevre ülkelerinin ezici çoğunluğu Merkez’e muhtaç durumdadır.

Çevre içinde büyüyen farklılaşma ve yükselen yeni güçler: Çevre konumu, çıkarları, büyüme gücü, beklentileri ve hedefi özdeş olan bir bütün değil, Merkez’in kendi içinde sergilediği farklılıklar ve çıkar çekişmelerinden daha fazlası Çevre için de geçerlidir.

2010’a doğru, Çevre’nin Asya kesimindeki Rusya, Hindistan, Güney Kore ve bu ülkelerden öte Çin, dünya ekonomisine ağırlığını koymaya başlamıştır. Rusya, barındırdığı enerji kaynakları ile batısında AB’yi, doğusunda Çin, Japonya ve diğer Asyalı ülkeleri beslemektedir. Aynı zamanda (SSCB dağılınca önemli ölçüde kayba uğrasa da) askeri sanayiye, silah ihracatı, nükleer gücü, temel bilimler ilişkileri ve “BRIC” Ülkeleri’ndeki donanımı ve teknolojik buluşları ile zaten dünyayı yöneten G-7’nin G-8’ine girmiştir. Hindistan, elektronik teknolojiye ilişkin hizmetlerde ön safta yer almaktadır. Yüzden fazla şirketin AR-GE merkezini, düşük emek maliyeti ve yüksek vasıfları sayesinde barındırabilmiştir. Güney Kore, Asya’nın yükselen bu güçleri arasında en kesin ABD yanlısı olanıdır. Siyasal hedefi Kuzey Kore ile bütünleşmektir ve Çin, Rusya gibi yeni kutup oluşturmak gibi bir amacı yoktur. Ama Çin gibi, Japonya’dan da ürkmesi olağandır. Geçmiş hesaplardan ötürü de halen Japonya ile ilişkileri biraz çekişmelidir. Çin, 20. yüzyıl başından itibaren yeniden uyanmıştır. Bugün geldiği noktada artık sessizce ve SSCB’den çok daha akıllıca, ABD’ye meydan okumaya kalkmadan, dünyada yeni bir kutup yaratarak tek kutuplu dünyayı sonlandırmak yoluna girmiştir. Gelecekte beklenen çok kutuplu dünyada bir kutup önderi olmasına kesin olarak bakılmaktadır. Rusya ile sıkı iş birliği yapmakta Şanghay İşbirliği Örgütü içindedir. Latin Amerika gibi Afrika’da da birçok ülke ile yakın ilişkileri vardır. Buna Çin’in yıllardır sessizce büyüttüğü askeri gücü, Asya’nın nükleer güçlerinden biri olması, son zamanlarda bu gücün ABD’yi ürktüğü eklenebilir.

Latin Amerika ülkelerine baktığımızda, Venezüella boyu küçük olsa da petrol ve doğal gaz zengini bir ülkedir. Ayrıca dünyada yeni bir kutup oluşturma yolunda Küba, Bolivya, Rusya ve Çin ile iş birliği yapmaktadır. Latin Amerika’yı peşinden sürüklemeye çalışmakta, ABD ile çatışma içindedir. Brezilya’ya gelince, 180 milyonu aşan nüfusu, geniş toprakları ve zengin doğal kaynaklarıyla Latin Amerika’nın en büyük boylu ülkesidir. Ama sıçrama yapamayan, kişi başına geliri (Türkiye’den de) düşük bir ülkedir.

Önümüzdeki yıllarda bu ülkeler herhalde küreselleşme gündeminde önemli bir yer işgal edecekler. Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin’in oluşturduğu bu büyük boylu, zenginleşme yolundaki ülkeler grubuna (isim baş harfleri alınarak) BRIC ülkeleri denmektedir.

